

S Z E M L E

STEPHAN GEORGE

A mult hónapban meghalt George a modern német irodalom leg-problematicusabb alakja volt, — s az is marad még sokáig. (A német szellemi élet mai szószátyár, demagóg „idealista“ atmoszférája nem alkalmas arra, hogy problémákat megoldjon.) Kétségtelen, hogy költészete a német lírikusokra nagy hatást gyakorolt: pályája kezdetén még a Sozialistische Monatshefte is új életforma élője és írójaként üdvözölte; a polgári fiatalság körében lelkes tanítványokra talált, akik számára George volt az egyetlen, utolérhetetlen és legnagyobb „költő“ — s az irodalomtörténetírást új szempontokkal termékenyítette meg (Gundof, Bertram, Friedmann stb.) Ugyanakkor azonban Dehmel, a vele egyenrangú lírikus elitélő hangon nyilatkozott róla: nem tetszett neki — és joggal! — hogy George és köre a költészet monopolistáinak tekintették magukat; Hoffmannstahl szakított vele, mert tőle is felzárkózott engedelmességet követelt, s a háború utáni nemzedék arisztokratikus zárkózottsága, szociális érzéktelensége miatt a reakció skatulyájába sorozta, bár költészetének varázsa alól egy német költő sem tudott teljesen szabadulni — akárcsak nálunk Ady hatása alól — lett légyen az a költő jobb- vagy baloldali, klerikális vagy szocialista. Most, hogy ez a multszázadvégi, excentrikusan cilindert és magasan zárt fekete kabátot viselő figura sirba szállt, megadatik a lehetősége annak, hogy történelmi jelentőségét és emberi személyiségét tisztázzuk.

S ez a tisztázás nem túlnélkül nehéz, bár sikerült neki magánéletét avatatlan szemek elől csaknem teljesen elrejtetni. Költők „magánéletének“ ismerete sok motívumot adhat emberi és művészi értékelésükhöz; de igazi költőknél ez szinte fölösleges, hiszen legmagánosabb és legmagánvalóbb magánéletüket szükségszerűen költészetébe változtatják. Georgenél azonban van még valami, ami maradandó jellegű műalkotás s egyszersmint kulcs legbelsőbb szobáihoz: az arca. Gondoljunk *Tovrop* rézkarcára, vagy méginkább *Rotenwald* híres George fejére (1929.) ennek az arcnak feszülő ellentéteire s mégis — egységre. Dantei aszkétaság, uralkodói gög, paraszti makacsosság dermedez a hegyes állban, — s ugyanakkor a száj mögött mennyi keserűség, a finom elomló vonalakban mennyi érzéki gyöngédség — és szeméi álmodozó, tiszta kék szemek voltak. Honnan jött ez az arc és ez a költészet?

George rajnamenti szőlősgazda (és borkereskedő) család gyermeke. 1868-ban született *Rüdesheim*-ban, gyermekkorát itt, majd *Bingben* s a hesseni *Darmstadt*-ban élte végig, tehát kisvárosokban, távol a nagyvárosi élet zajától, osztályharetől, a modern termelés problematikájától. Eredete és neveltetése tehát kispolgári. Ambíciói, gyerekálmai, testének összetétele, energiájának mennyisége és minősége azonban „kiemelték“ környezetéből. A „*Das Jahr der Seele*“ c. kötetében írja: schon als die ersten kühnen wünsche kamen — in einem seltnem reiche ernst und einsam — erfand er für die dinge eigne namen.

Merész vágyakról beszél, — gondoljunk csak arcnak diktátori vonásaira! — ezek a merész vágyak uralomra, érvényesülésre vonat-

kozhattak, kivágytak szűk környezetéből mozgás és tevékenység után. „Komoly és magányos” volt ifjúsága, panaszkodik, azaz az elfojtások komolysága, a nárcizmus magányossága kényszerűen vezette a becsavágyó diákokat a szómágia, a versköltészet útjára. Paraszti ősergiája, melyben nyugodt nemzedékek ereje halmozódott fel, „vezéri” tevékenységben nyerhetett volna kielégülést; ha 30 évvel később született volna, ma talán a Göbbelsek mellett a kispolgári Németország egyik vezéralakja lenne (vagy a másik oldalon? ki tudja?) Kamaszvágyait elfojtotta, illetve költészetté szublimálta: azonban éppen mert a hatalom éhsége volt érzelmi életének legerősebb alkotója, — éppen mert az a kielégítetlen akarat befelé fordult és számtalan tabuval bénította meg ösztöneit s így a külső, importált gátlások saját alkatában nyertek támaszt és megerősítést — a kamaszválságot sohasem heverte ki, a konfliktus állandósult költészetében és életében, tovább álmodta pszichopatikusán megrögzött álmait királyságról és uralomról s nemcsak versben álmodta tovább: a kegyetlen Wille zur Macht komikus pózokra, különöségekre csábította, beteggé tette szerelmi életét s a belső meghasonlás, az „alteration de la personalite”, lelkének feszült kettőssége különös homoerotikus vallásosságban oldódott föl. Egyik tanítványa, az ösztönélet jelentőségét tulzó Ludwig Klages találon nevezte „művészetbe jutott vagy helyesebben siklott tett-embernek”, — bár ő George konfliktusának lényegét a metafizikai „Szellem” és az ösztönös „Lélek” párbajában látja, mely szerinte Georgenél a „Szellem” javára dőlt el. A győztes Georgeban nem a misztikus szellem, hanem a befelé fordult akarat volt, mely külső lehetőségek hiányában önmagát csonkította.

George műve a belső harc ábrázolása. Minél inkább öregszik annál jobban halkul és bénul az egyik fél: az ösztönélet, s győzedelmeskedik a másik, a mániákus, képzelgő zsarnoki akarat. De még fiatalságában is elég erős az utóbbi ahhoz, hogy George csak ritkán élhessen és irhasson ellenőrzése nélkül; csak kevés versre és percre áll, amit az *Algalban c.* ciklusában mond: „teszem, amit az élet tesz velem.” Nincs benne közvetlen líra, „dionizoszi” életöröm s jellemző, hogy e *Tatmensch* legszebb versei mélabusak, az elfojtás hangulatának közvetítői. Ezért a sok panasz a „tompá szenvedésekről”, „a magányosságról”. Ezért a halálvágy és halálfélelem tömör szóakordjai.

Mivel a hatalom akaratát, az uralmi szenvedély dominálta életét, — mivel inkább eszményét élte, mint önmagát — sok benne a romantikus vonás, annyiban, hogy mult emberekkben keresett jelképeket önmaga számára. (Igy az *Algalban II.* Lajos és Heliogabalus római császár alakjaiban fejezi ki magát.) Tulajdonképpen csak ez a ciklus, továbbá 3. kötete, (a *Pásztordalok* és *ódák*, — *Mondák* és *énekek*, — *Függökertek*) nevezhető romantikusnak; az utóbbiban az *Ezeregy Éjszaka* és az *Énekek Éneke* hangján legerőteljesebben érvényesül George meztelen, pompás és pazarló erotikája az aszketizmus rovására: (— und seines amtes herrlichkeit verlegt — der mund der seherwort gependet — seit er sich neigend einen fuss benezt — der milch und elfenbein teppich blendet.

A következő kötetek már a tabuk növekvő uralmáról tanuskodnak. A *Das Jahr des Seele*-ben így ír a nőhöz: „Még örömmel a karlak elfogadni”, — vagy a *Der siebente Ring c.*-ben: „Még hálás a karok maradni”, mindig mindenben megnyilatkozik az akarat, beleavatkozik a spontán indulatokba, csak egyelőre még egyetért és elismer, de a *Teppich des Lebens*-ben azt írja: „Már azt teszem, amit az

a „nyugalom akarata”, amely angyal állítólag a „szép élet követe” és jelképe, de a valóságban az akarat küldönce s az isten előfutárja. Az angyal az ideális követelmény, a külvilágba vetített aszketikus önröncsolás. George e kötetben himnikusan dicsőíti győzelmét önmaga fölött, dicsőíti önmagát, aki „megváltást talált a sötét élet kiujjaiból” és „új táncok titkát találta föl”: „Ugy csak az istenekhez száll áldozati füst — Mint hozzá a szent ifjúság dicsénete.”

Szent ifjúság: ez az „érett” George vezérmondata, az elfojtott Eros metamorfózisa. H. Drahn (Das Werk St. Georges, Leipzig, 1925.) írja: „Maximin nélkül Georgenek nem lett volna istenélménye” (42. o.) Mi megfordíthatjuk: az istenélmény feltételei, személyiségének meghasonlása, a georgei alapkonfliktus nélkül nem lett volna Maximin-élménye. Ki ez a Maximin? Csak azt tudjuk róla, hogy szép és tehetséges fiatal esztéta volt, aki nem sokkal Georgeval való megismerkedése után meghalt. „Nap nap után követtük és kisugárzásának varázsa alatt álltunk”, — írja róla a „mester” szokott uralkodói többségében a *Blätter für die Kunst* 8. kötetében... s az eddig atheista George számára a halott Maximin „a szent ifjúság, erő és szépség istene” lett — és ő annak prófétája. Ennek a „vallásnak” elemzésébe főlegesen belemélyednünk. Eredete nyilvánvaló. Az a bizonyos „kisugárzás” mi egyéb, mint George személyes „kisugárzása”; a „szent ifjúság” mi egyéb — ha a szent szót őseredeti értelmében vesszük — mint kívánt, de tiltott, áldott és átkozott ifjúság: itt a freudi ambivalencia tipikus esetével állunk szemben. Csak egyéni-lélektani érdekesség, hogy az oly intelligens George tudja hitének abszurditását: „Mi a te istened? minden álmod kívánsága”. (Stern des Bundes), de csendre inti kételyeit: „Hallgass gondolat! lélek imádkozz!” *Credo quia absurdum*.

És last but not least: milyen helyet foglal el George a történelemben — vagyis, mivel minden történet leglényegesebb mozzanata az osztályharc — az osztályharcban? George antiszocialista és antikapitalista egyszersmint, azaz tudatalatt hű maradt ahhoz az osztályhoz, melyből eredt s melyben nevelkedett: a kispolgársághoz. Hangsúlyozzuk: tudat alatt, mert tudatosan nem vallja magát kispolgárnak, hiszen kinek van meg ehhez a kellő bátorsága? Kispolgári zseninek lenni lehet tény, de nem lehet eszmény éppen a kispolgárság felemás természetéből kifolyólag. S ezért az ideológiában a kispolgár-zseni, aki mint kispolgár Marx találó szavaival egyrésztből és másrésztből tevődik össze — az egyrészt és másrészt fölött álló Übermensch illúzióját alkotja meg eszményképül, hogy önmagát igazolja, — ezek az Übermenschek azonban nagyon is emberiek, hogy úgy mondjam: kispolgáriak, ha közelebbről vesszük őket szemügyre. George ideológiai őse Nietzsche. Nélküle talán másképp fejlődött volna gondolkodása: egyszer el is árulja ezt a lehetőséget (a *Der siebente Ring* egyik *Jahrhundertspruch*-jában), mikor arról beszél, hogy a „tett”, vagyis a társadalom „megváltása” alulról is megtörténhetik. De Nietzsche-től kézen kapta a frazeológiát, mellyel szembehelyezkedett mind a bal, mind a jobboldallal, vagyis a kapitalista rendszer ellentétes totalitásával. Gondolkozása arisztokratikus, mint általában a feudálisokkal rokon osztályostársai is. Életrője és tanítványa, Fr. Wolters (Stephan George und die *Blätter für die Kunst*, Berlin 1930) megemlíti, hogy 20 éves korában a svájci Montreuxben „könnyen beleilleszkedik a nemesi társaságba”. (18. o.) A technikával szemben elfogult. Wolters feljegyez egy vitát, amelyet George Max Weber-rel, a híres szociológussal és tanítványaival folytatott s melyben ezek egyike fel-

rótta a költőnek, hogy következetlen, mert megveti a technikai haladást és mégis vasuton jár. George azzal felelt, hogy „nem a dolgok, hanem az őket teremtő emberek“ ellen folytatja a harcot, és folyóiratában magát és társait nevezte igazi forradalmároknak. Ugyanakkor megveti a tömeget: „már a számotok is gaztett“ — írja a Ring-ben és ezzel elárulja, hogy nem belátásról, hanem elemi ellenszenvről, értetlen gyűlöletről lehet csak beszélni nála. Odi profanum vulgus et arceo. Megtaláljuk benne a vérfetisizmust is: „a legnemesebbet nem vesztettétek el: a vért“ (Ring) s ez nem egyéb, mint a hűbériségnek burkolt és eszményített visszاسírása, mikor szerinte a nemes vér volt az úr, nem a gépek. A spengleri pusztulás-előérzet is visszhangra talált benne: „Nincs remény! a tömeg ma omladék“. (Ring.) Ugyancsak romantikus abban, hogy az írástudók kasztszerűségében látja az eszményt: a „mindenkinek egyenlő tudás-csalás“, (Stern des Bundes) és „minden igaz művész elfog egyszer a vágy, hogy oly nyelven fejezze ki magát, amelyet a nem-szent tömeg soha sem használ“ (Bl. f. d. k. 1893) — ami helyett azt mondanánk: minden éretlen, aszociális kamaszt elfog egyszer a vágy, hogy oly nyelven beszéljen, melyet csak pajtásai értsenek meg. Az összefüggés világos. George és köre nem érvel, hanem ellenszenvéz. Főlényesen beszélnek a „világjavítókról“, a „mindenkit boldogító szalmokról“ és sejtelmük sincs arról, hogy a szocializmus törvénytudományon, nem utópiákon alapszik. Viszont állást foglal George a porosz szellemmel szemben is, „igen hatékony, de minden művészettel és művelődéssel ellenséges rendszer“-nek nevezi. A katolikus rajnai ember, Dante és Baudelaire fordítója, Mallarmé barátja nem rokonszenvez a bismarcki imperializmussal s mégis tanítványa, Wolfkehl a Frankfurter Zeitung 1914 szeptemberi számában azt felelte Romain Rollandnak mestere megbízásából: „az emberben lakozó isteniért... magunk és Európa fennállásáért áll a harc“. Tudták, hol a helyük.

Mindezek után nem csodálkozunk, hogy a nácik Georgét magukénak vallják. Il nya que' un pas du sublime au ridicule: s ami Georgóban nevetséges, pózolás, donquijotteria, szóval „allzukleinbürgerlich“ — az nemzeti szocialista vonás is. Övék snob előkelődsége, beteges nárcizmus is. De zsenialitása? Pompás szóművészete? Őszintesége? A Bücher, Jahr der Seele, Teppich des Lebens komoly, meleg művészete? Ezek objektív értéküknél fogva a progresszív művészet sajtójai.

(Budapest)

Györkös Ferenc

A FRANCIA NEO-SZOCIALIZMUS. Leon Blum, mikor a francia szociáldemokrata párt juliusi kongresszusán neo-szocialistának nevezte a Párt parlamenti frakciójának jobboldali szárnyát, még nem tudta, hogy ezzel egy erjedő mozgalomnak adott nevet, mely azóta már tétélesen is jelentkezik.* — Mit akarnak a neo-szocialisták és milyen eszközökkel? Erre a kérdésre nehéz felelni, mert erre maguk a neo-szocialisták sem feleltek eddig. A mozgalom vezére: Montagnon, Marquet és Déat egyelőre csak beszélnek s beszédeik vezérszólama ugyanaz, mint a német és osztrák szociáldemokratáké 1918. végén és 1919 elején. Pl.: „A munkásság még nem elég érett a gazdasági és politikai gépezet átvételére“. Mit tegyünk tehát? Montagnon felel: „Kollektív és szociális (nem szocialista!) gazdaság: éppen hogy születő-

* Montagnon, Adrien, Marquet, Marcel Deat: Neo-Socialisme? (Ordre, Autorite, Nation) Grasset, Paris, 1933.